

HOE 'LEVEND ERFGOED' DOCUMENTEREN?

BORGEN VOOR MORGEN

Immaterieel erfgoed documenteren, hoe doet u dat? De 'juiste methode' bestaat niet, maar er is wel een hele waaier aan mogelijkheden. De afgelopen jaren stimuleerde Werkplaats immaterieel erfgoed (WIE) experimenten en praktijkuitwisseling. Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) stak zijn neus aan het venster en documenteerde een aantal praktijken. Hier delen we hun ervaring.

Chantal Bisschop, Laura Danckaert en Jorijn Neyrinck

Documenteren komt in deze context neer op de beschrijving en het vastleggen van immaterieel erfgoed in zijn huidige toestand. Tegelijk wordt ook de documentatie die ermee verband houdt verzameld. Al klinken deze handelingen eenvoudig, toch brengen ze heel wat uitdagingen met zich mee. Immaterieel erfgoed is immers 'levend erfgoed', en zit in de handen en hoofden van mensen. Het documenteren ervan vraagt een dynamische, vaak audiovisuele en participatieve benadering. De graad van betrokkenheid kan verschillen van een erfgoedgemeenschap die het proces zelf in handen neemt tot een erfgoedorganisatie die het documentatieproces leidt met input van de gemeenschap, en allerlei mogelijke tussenvormen. Documentatie kan bijdragen aan de verspreiding van en sensibilisering over het erfgoed bij het publiek.

Het kan duidelijk maken wat er verloren kan gaan en kan als bron helpen bij het delen van kennis, of bij het doen opleven van een traditie.

PIONIEREND EXPERIMENTEREN

Immaterieel erfgoed kan met verschillende methodes gedocumenteerd worden, van video over interviews tot het aanleggen van 'broekzakarchieven'.¹ Afhankelijk van wie documenteert, waarom en met welk doel, kan de ene of andere methode meer of minder geschikt zijn. Een organisatie die sterk inzet op dit participatief documenteren is WIE.² Sinds 2014 detecteert de organisatie internationale ervaringen en methodes, en brengt ze in Vlaanderen onder de aandacht. WIE organiseert ook leermomenten met praktijkuitwisseling en verdieping; zo was er begin 2020 nog de *Werktafel en Masterclass Audiovisueel documenteren van immaterieel erfgoed*.³

CAG op zijn beurt zette de afgelopen jaren in op het participatief documenteren van gebruiken, technieken en vakmanschap. Deze organisatie koos ervoor om een aantal zaken op film vast te leggen. Het leek de beste methode om zowel de dynamiek als het gegeven zelf te vatten.⁴ Hier volgen vier voorbeelden.

1. Technieken met het Brabants Trekpaard

Na een intensief erfgoedzorgtraject werd de cultuur rond het Belgisch of Brabants trekpaard in 2018 toegevoegd aan de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed.⁵ In dat traject experimenteerde CAG in 2017 voor het eerst met het participatief documenteren van een specifieke trekpaardentechniek, samen met 't Grom – Museum van de groentestreek.⁶ De korte documentaire werd nadien geïntegreerd in het museum. In 2018 maakte documentaire-

Documentairemaker Sander Tas (Kadanja) aan het werk in 2018.
© Centrum Agrarische Geschiedenis

Het witteren met een drone in beeld gebracht door de erfgoedgemeenschap zelf.
© Nico Vande Kerkhof

Fragment uit de documentaire over trekpaardentechnieken.
© Sander Tas – Kadanja (in opdracht van provincie Vlaams-Brabant en CAG).

Beelden uit de filmpjes over het lattenklevien.
© Connecting Dots (in opdracht van CAG).

maker Sander Tas in opdracht van CAG filmpjes van drie trekpaardentechnieken, die samen met de trekpaardengemeenschap werden gekozen. Alle verdere stappen (voorbereiding, filmen, montage, tonen en verspreiden) gebeurden op een participatieve manier. Van elke techniek werd een korte dynamische sfeerfilm voor het publiek gemaakt. Complementair daarmee werden voor de niche van geïnteresseerden ook langere, gedetailleerde films met een tutorial gemaakt. Bij elke tutorial hoort ook een uitgeschreven handleiding.

»

2. Witteren

Het witteren is een landbouwtechniek waarbij graslanden kunstmatig worden bevoloed met voedselrijk rivierwater. In juni 2019 werd ook het witteren opgenomen op de genoemde Inventaris Vlaanderen. De erfgoedgemeenschap kwam zelf met het idee om het witteren te filmen met een drone. CAG speelde enkel een begeleidende rol. Elke stap werd in beeld gebracht: het bevoelien, het voorjaar, het hooien, de nabegrazing ... Een korte sfeerfilm combineert ten slotte de dronebeelden met archiefbeelden en geeft een dynamisch overzicht van het witteren in al zijn aspecten.

3. Lattenklieven

In 2019 zette de Collectie Bulskampveld⁷, die CAG voor de Vlaamse overheid beheert, het lattenklieven in de kijker. Dat was een streekgebonden huissnijverheid die vooral tussen 1875 en 1950 werd uitgeoefend. In 2019 schoten er nog maar twee meesters over die dit ambacht beheersten. CAG organiseerde een cursus om de techniek door te geven aan vijf enthousiaste leerlingen. Tijdens deze opleiding werden de techniek en het doorgeven ervan gedocumenteerd in een kortere kennismakingsfilm en een langere tutorial. CAG schreef voor beide het script en de voice-over. Omdat de (externe) videast niet voldoende kennis had over het ambacht, was er tot en met de montage een sterke opvolging nodig.

4. Koffiebranden

In 2019 organiseerde ETWIE⁸ de cursus *Ambacht in Beeld* met de Nederlandse documentairemaakster en ook directeur van het *Ambacht in Beeld Festival* Wendy van Wilgenburg. Daar leerden twee CAG-collega's de basistechnieken om zelf achter de camera te staan en vakmanschap in beeld te brengen. Zij documenteerden het ambacht van het koffiebranden in twee sfeerfilmpjes die een plaats kregen in het CAG-project *Koffiestories*.⁹

Door de cursus te volgen kregen ze meer inzicht in hoeveel werk er in dergelijke ambachtenfilms kruipt, maar ook hoe je die het best opbouwt, er een vlotte 'flow' in brengt en in beperkte tijd toch de essentie van het vakmanschap kunt tonen. Het hielp om met een andere blik naar filmpjes te kijken en de opgedane kennis was ook bruikbaar bij andere lopende documentatieprojecten.¹⁰

Immaterieel erfgoed documenteren vraagt telkens aangepaste werkvormen.

DRIE VUISTREGELS EN EEN TIP

Immaterieel erfgoed documenteren vraagt telkens aangepaste werkvormen. Maar enkele aspecten bleken in de ervaringen van CAG en WIE telkens opnieuw van belang. Vandaar deze drie vuistregels, met een bijkomende tip:

1. Tijd is cruciaal voor:

- » de inhoudelijke voorbereiding en eventuele technische briefing van de externe documentairemaker. Zeker bij het maken van tutorials is een goede praktijkkennis of technische voorkennis onontbeerlijk. Een grondige voorbereiding is het halve werk.
- » het rustig opbouwen van de vertrouwensband met de erfgoedgemeenschap. Maak ook tijd om samen 'iets te gaan drinken'.

2. Terugkoppelen met de erfgoedgemeenschap in elke stap.

- » De erfgoedgemeenschap heeft eigen noden of wensen, en die kunnen anders zijn dan gedacht. Door de mogelijkheid te voorzien om het traject tot en met de finale montage aan te passen waar nodig, kan de erfgoedgemeenschap echt eigenaar en ambassadeur van de films worden.

3. Immaterieel erfgoed documenteren is altijd maatwerk.

- » Op maat van de specifieke erfgoedgemeenschap, haar prioriteiten en bekommernissen.
- » Op maat van het doel en de doelgroep van de documentaire.
- » Op maat van de beschikbare tijd en het budget.
- » Op maat van de erfgoedpraktijk of techniek. Filmen met een drone is bijvoorbeeld ideaal voor een landschapstechniek, maar voor andere praktijken zal je net details van heel nabij moeten filmen of kan het interessant zijn de uitwisseling tussen meester en leerling te tonen.

CAG maakte zelf twee filmpjes die het ambacht van de koffiebrander moeten introduceren bij een breed publiek. © Centrum Agrarische Geschiedenis

 Chantal Bisschop en Laura Danckaert zijn resp. staf- en projectmedewerker immaterieel erfgoed bij Centrum Agrarische Geschiedenis. Jorijn Neyrinck is coördinator van Werkplaats immaterieel erfgoed.

Bronnen en literatuur

1. 'Broekzakarchieven' verwijst naar het participatieve erfgoedwerk met verzamelingen van beeld, geluid en tekst die mensen maken en bewaren op o.m. hun mobiele telefoon en vaak ook delen op sociale media; zie ook het voorbeeld van Imagine IC: www.imagineic.nl.
2. De aftrap werd gegeven met de studiedag *In klank en beeld. Participatief documenteren van immaterieel erfgoed*, gevolgd door een bijdrage met als titel *Who decides?* op het Sound Image Culture-Congres van ICCROM in 2015.
3. Meer lezen? Zie www.immaterieelerfgoed.be/nl/participatief-documenteren.
4. In de bres voor het Brabants trekpaard: <https://cagnet.be/page/in-de-bres-brabants-trekpaard>; Witteren: <https://cagnet.be/page/witteren>; Lattenklieven: <https://collectiebulskampveld.be/page/lattenklieven>; Koffiebranden: <https://cagnet.be/page/koffiestories-project>.
5. Zie: <https://immaterieelerfgoed.be/nl/inventaris-vlaanderen>.
6. Zie: www.tgrom.be.
7. Zie: <https://collectiebulskampveld.be/page/home>.
8. Zie: www.etwie.be/over-etwie.
9. Zie: <https://cagnet.be/page/koffiestories-project>.
10. We raden graag de 'Capacity building materials' van UNESCO aan. Het 'lesmateriaal' over participatieve video's geeft een goede basis. Lees ook de tips in: L. Cornelis, 'Crafts in focus: lights, camera, action?', in: *MEMORIAMEDIA Review*, 4(2019), art. 5.

4. Tip: combineer formats en media.

- » Ga op zoek naar gepaste werkvormen en formats in functie van de doelstelling. Zal het dienen om te sensibiliseren, om technieken aan te leren, of voor onderzoek? Uit de trajecten tot dusver bleek de combinatie van korte sfeerfilms voor sensibilisering naar een breed publiek en langere tutorials met geschreven handleidingen alvast een rake combinatie.

TOEKOMST VAN PARTICIPATIEF DOCUMENTEREN

Het medium film werkt goed en is aantrekkelijk voor zowel de erfgoedgemeenschap als het publiek. De voorbije jaren bouwden onder meer CAG, WIE en ETWIE al heel wat praktijkervaring en theoretische kennis op. Komende jaren wordt hierop voortgewerkt en worden ook andere methodes en media voor participatief documenteren verder verkend. In nieuwe erfgoedzorgtrajecten kan proactief worden ingezet op documenteren, om daarna al dan niet de betrokkenen zelf aan het werk te zetten. Omdat er met bescheiden middelen al een mooi resultaat kan bekomen worden, lijkt audiovisueel documenteren ideaal om verschillende uitingen van immaterieel erfgoed te documenteren en ook te borgen voor morgen. Het hele filmproces impliceert bovendien dat er grondig en met een andere blik over het immaterieel erfgoed wordt nagedacht. Het verdiept, brengt nieuwe inzichten en is ook een opstap naar nieuwe borgingsacties. ■

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed

Driemaandelijks tijdschrift

BEVIEL DIT ARTIKEL U?

Ja? Neem dan een abonnement op faro | tijdschrift over cultureel erfgoed. Het blad verschijnt viermaal per jaar en kost amper 25 euro (voor abonnees in België). Woont u in het buitenland? Dan bent u al geabonneerd voor 30 euro.

MEER WETEN?

Op www.faro.be/tijdschrift vindt u alle info.